

Deze film is beschikbaar gesteld door het KITLV, uitsluitend op voorwaarde dat noch het geheel noch delen worden gereproduceerd zonder toestemming van het KITLV. Dit behoudt zich het recht voor een vergoeding te berekenen voor reproductie. Indien op het originele materiaal auteursrecht rust, dient men voor reproductiedoeleinden eveneens toestemming te vragen aan de houders van dit auteursrecht.

Toestemming voor reproductie dient men schriftelijk aan te vragen.

This film is supplied by the KITLV only on condition that neither it nor part of it is further reproduced without first obtaining the permission of the KITLV which reserves the right to make a charge for such reproduction. If the material filmed is itself in copyright, the permission of the owners of that copyright will also be required for such reproduction. Application for permission to reproduce should be made in writing, giving details of the proposed reproduction.

SIGNATUUR MICROVORM:

*SHELF NUMBER
MICROFORM:*

M META 0961

cc

1190

N

242420

DAPPERE VROUWEN DIE IK GEKEND HEB

C. VAN ÈL

DAPPERE VROUWEN
DIE IK GEKEND HEB

1e uitgave September 1945

Van denzelfden schrijver verscheen:

„BOEVEN" DIE IK GEKEND HEB.
EN HUN BEWAKERS

Serie III:

LAFKAARDS DIE IK GEKEND HEB,

- met:
1. Een hooge ambtenaar
 2. Een lage ambtenaar
 3. Mr. Halet, bankier
 4. Een boer
 5. Pieterse
 6. Een handelaar
 7. Nog een stuk of wat

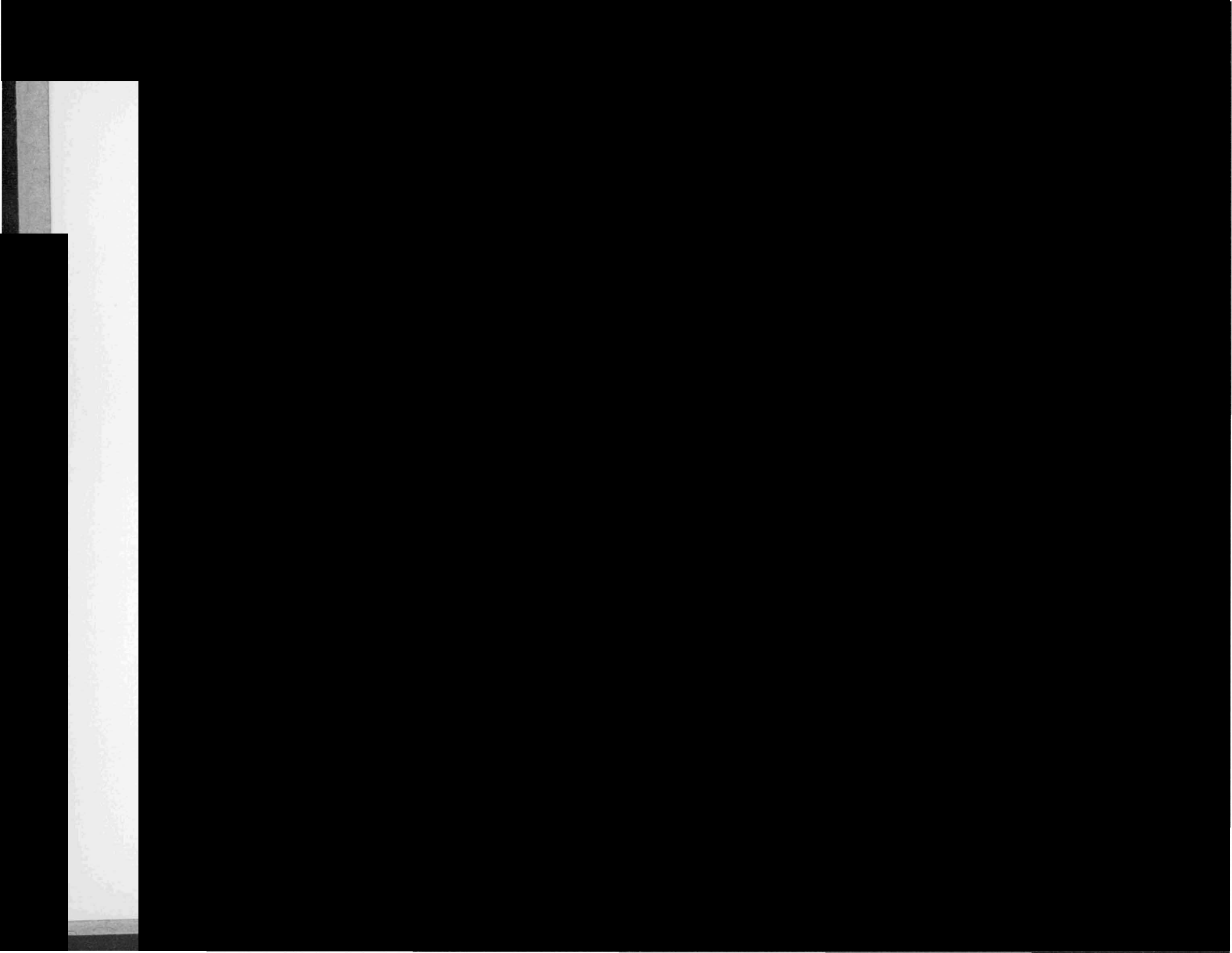
verschijnt nog niet. Misschien nooit. Ik wil het eens aanzien
Voor sommigen zou het wel goed zijn . . .

CC - 1190 - N
107

C. VANÈL

DAPPERE VROUWEN DIE IK GEKEND HEB

1945
H. D. TJEENK WILLINK & ZOON N.V. — HAARLEM

Mme BÉROUL

Aan Alice

't Was zoo maar een lief oud dametje zou je zeggen. Al bijna veertig jaar woonde ze in de Rue Jean Mermoz (vroeger Rue Montaigne). 't Is de eenige smallere straat die, met de Avenues Emmanuel III, Matignon en Montaigne, de stralen vormt van de planeet die 't Rond-point van de Champs Elysées zoo zelfstandig doet schitteren naast de zon die de Place de l'Étoile eigenlijk is.

Stil staan daar, aan de Rue Jean Mermoz, de hooge grijze straatwanden waarlangs zich fijntjes de kant-achtige balconlijnen afteekenen. Beneden, in de zonnegleuf, waar de groote *maisons de rapport* met hun tien of twintig appartementen boven en achter de winkeltjes staan, geven breede bruine dubbele deuren toegang tot de stille cours, vijf-verdiepingig ombouwd met steeds weer appartementen. Rechts en links van die deuren liggen de winkeltjes: 'n débit de tabac, een heel fijne lingerie-zaak, een kapper, een byoutier. Ver weg, naar rechts als je no. 16 uitkomt, zie je 't beweeg in de Rue du Faubourg St. Honoré, van links hoor je iets van 't gedender van 't verkeer bij 't Rond-point. Zag en hoorde je. Want nu, in '42, was alles doodstil...

Ze woonde op no. 16. Maar juist daar was de cour anders dan op alle andere nummers. Als je van de straat de breede deur onder 't huis doorging, met 't trappenhuis en den concierge aan je rechterhand, en als je dus op het pleintje kwam waar vroeger een rijtuig net keeren kon, stond je niet voor een achterbouw van weer vijf verdiepingen, maar voor 't eenige laat XVIIIe-eeuwsche landhuisje dat nog uit den tijd van de Elyseïsche velden over is. Een klein wit huis, lage verdieping, hoog leien dak, de dubbele eiken deur boven halfronde stoeptreden, de ramen rechts, links en boven gesloten met zonneblinden, de twee korte zijvleugels geklemd tegen de hooge muren van het voorhuis. Als je dan de voordeur inging waar in de kleine vestibule een trap rechts naar de verdieping draaide en waar drie deuren met sierlijk maar eenvoudig Louis XVI-beslag toegang gaven links naar een groot maar wat donker salon, rechtuit naar een charmante eetkamer aan 't diep ingebouwde tuintje met een oude kastanje en veel klimop, rechts naar het keukendepartement, maar nog meer als je de trap opdraaide en 't salonnetje boven binnen ging, stond je midden in dien goeden ouden tijd die ons Goddank nog een enkel stil huis en een enkel oud dametje gelaten heeft.

Zoo was haar omgeving. Ze leefde, met twee dienstmeisjes — zusjes, uit de Elzas — net zooals ze die lange jaren dat haar man, de kolonel Bérout,

al dood was, geleefd had. Heel stilletjes, meest tusschen de boeken en de oude meubeltjes van 't bovensalonnetje, in de gezellige intieme sfeer van een huis dat nooit kinderen heeft gekend en waar nooit iets heeft behoeven te veranderen. De oorlog had haar schijnbaar nauwelijks beïnvloed. Soms scheen ze nog na te leven in dien van '14/18, toen de kolonel, die zijn halve leven aan 't Departement van Oorlog had gesleten, commandant was van een regiment Alpen-jagers. Geheel onberoerd was ook de kleine bibliotheek gebleven die, naast het salonnetje gelegen, mij tot zitkamer diende, waarbij boven de keuken een pieter-toiletkamertje en een kleine slaapkamer aansloten.

Heel toevallig kwam ik er. Toen ze hoorde dat een Nederlander met hoogst twijfelachtige papieren, maar die voor de goede zaak een tijdje in Parijs moest verblijven, een stil en veilig onderdak moest hebben, was ze dadelijk bereid. Vanaf '14 hadden haar lieve man en zij toch altijd alles gedaan wat pour la chère France nuttig kon zijn? „Les ennemis de nos ennemis sont nos amis” zei ze fijntjes glimlachend — en ze leefde er naar.

Ik zag haar weinig. Den morgen scharrelde ze door in huis, met Mélanie in de keuken, met Jeanne als die van de markt terug kwam; tegen half twaalf ging ze altijd uit, weer of geen weer, om één uur was ze altijd terug en aten we samen

in 't gezellige eetkamertje waar, misschien wat zwaar tusschen de Lodewijk XVIe stoelen en dressoirs, een goede antieke Zeeuwsche kast met een nog betere Avercamp er boven haar woorden bewezen: „maar ik ben nog van Hollandsche afkomst! Mijn grootmoeder de Flines . . .” en dan volgden familie-verklaringen die op zich zelf al heel vaderlandsch aandeden. De middagen rustte zij, dronk dan thee in het petit salon met andere oude dametjes en soms dito heertjes of ging bezoeken brengen. Mijn *gouter* kreeg ik in het bibliotheekje. Pas 's avonds dineerden we om acht uur weer beneden, zaten dan boven bij haar haardje nog even te praten. „En nu gaat U rooken? Alors bonne nuit, cher Monsieur.” „Bonne nuit chère bienfaitrice!” Een handkus. De dag was om.

Op een dag was het heel erg koud. Den vorigen avond had madame Bérout zich aan het diner laten excuseeren: ze was niet wel, had hoofdpijn, ging vroeg naar bed. Tegen Jeanne, die diende, zei ik dat Mevrouw op haar leeftijd toch niet altijd maar 's morgens weer uit moest gaan. Juist deze dagen, met zoo'n koude wind door de straat. „Wat heeft mijnheer gelijk” zei toen Jeanne, „maar met haar werk . . .”. Met haar werk? haar werk? dacht ik. Maar ik zei 't pas bij de kaas — die niet meer de zalige Camenbert was van vóór den oorlog. „'t Is al wat men krijgen kan,” veront-

schuldigde zich Jeanne. „Met dien oorlog . . .” Ah ja, met dien oorlog. „Zeg Jeanne!” „Monsieur?” „Kan ik niet iets doen voor Mevrouw? Ze is zóó goed voor me en ik heb wel tijd genoeg. Je zegt van dat werk . . .?”

„Mijnheer moet me vergeven. Ik had er niet van mogen spreken. Maar Mélanie en ik zijn zoo bezorgd over Mevrouw. U weet toch dat de kolonel in '17 het leven van mijn vader gered heeft? En dat Madame sinds zijn dood nu tien jaar geleden alles en alles voor moeder doet? We houden van haar bijna zooveel als van le bon Dieu, mijnheer. Maar ze doet te veel. 's-Middags al die telegrammen vertalen en 's morgens . . . Maar mijnheer moet me vergeven. Ik moet er niet over praten. 't Is oorlog en men moet weten te zwijgen.” en ze was weg, 't dienkamertje in.

Telegrammen? Vertalen? Ik wist dat ze goed Engelsch kende. Zou ze . . .?

Ik heb het nooit zeker geweten.

Maar wel merkte ik, heel toevallig, wat ze 's morgens deed. Ik ging dan meestal vroeg uit, kwam nooit voor tegen eenen thuis. En zelden of nooit liep ik de Champs Elysées. 't Was te triest, dat gewonde Parijs. Dat besmeurde Parijs. 't Deed de pijn die 't bij ons doet als je de schandvlag ziet waaien voor je eigen Departementen op het Plein in Den Haag. De pijn die het doet als je op 31 Augustus onze leegte vervuilde straten

ziet wachten. Toch, op een dag toen ik van de linker oever kwam, moest ik de mooiste avenue van de wereld oversteken juist even na twaalf. En toen zag ik 'le Cirque'. Le Cirque. Zoo noemden het, vol verachting, de Parijzenaars.

Daar kwam, van de majestueuze Arc de Triomphe, in hanen-pas schrijdend, een troep van een tweehonderd of wat vuil-groen gekleede Duitsche soldaten. Daarvoor een officier te paard. Dáárvoor slechte schettermuziek en dáárvoor weer een twintigtal tambours en pijpers. Veldpolitie op motorfietsen zette de zijwegen af. De optocht bewoog zich naar de Place de la Concorde. Ik draaide me gedégouteerd om. Wat een volk, wat een volk! Duitsche tact. Duitsche bluf. Maar het is nog niet uit! Jullie verliest toch!

's Avonds aan tafel vertelde ik Madame Bérout wat ik dien morgen gezien had. Een trekje als van groot verdriet gleed over haar lieve maar moede oude oogen.

„Ja 't doet pijn om 't te zien, le Cirque, zooals wij Parijzenaars 't noemen. Maar er was zeker bijna niemand op de Champs Elysées?” Even moest ik nadenken. Was er bijna niemand? Ik was te veel onder den indruk geweest om goed te zien. „Neen er was bijna niemand.”

„Ik ben nog wat moe, Monsieur Viennot. En U gaat nu rooken? Alors bonne nuit cher Monsieur.”

Den volgenden morgen zorgde ik even voor twaalf bij 't Rondpoint te zijn. Waarom willen we 't ongeluk altijd van nabij zien? 't Was of een magneet me trok naar le Cirque, ondanks mijn ergernis. 'k Wilde zien hoe 't publiek, dan misschien maar die bijna niemand, er op reageerde. Zoo slenterde ik de Avenue Matignon op, langs de heerlijke gezellige buiten-restaurants die daar vroeger waren, toen een jongen van een jaar of zestien beleefd naar me toekwam. „Monsieur wilt U ons patriotten helpen? Gaat U dan nu niet door. Wij willen de Champs Elysées leeg. Over tien minuten is 't Cirque voorbij. En dank U wel.”

Wat kunnen kleine dingen je blij maken. Of liever: wat zijn kleine dingen soms... groot. Achter een kiosk stond ik hierover na te denken, zag mijn vriendje naar anderen gaan. „Madame, wilt U ons patriotten helpen? Gaat U dan niet...” En toen viel mijn oog op den overkant. Daar liep een oud dametje, wat moeizaam, wat hoestend in de koude winterlucht. Een klein beetje gegeneerd misschien, maar zoo overtuigend en charman sprak ze dan een dame, dan een kind, dan een heer aan en ik kon 't haar zelfs van hier van haar bleke oude lippen lezen: „wilt U ons patriotten helpen?...”

Oh! als we *allemaal* gedaan hadden al wat we konden. Ook 't kleinste. Kleine dingen zijn soms... zoo groot.

HENRIËTJE

Na bijna een jaar gevang was ik eindelijk in een militair hospitaal terecht gekomen. Dat was een geweldige stap vooruit. Als je niet jong meer bent — heerlijke uitdrukking voor zes en vijftig — en jaren tuchthuis hebt en naar Duitschland in steengroeven of zoo moet gaan werken, maak je een slechte kans. Uit een Duitsche gevangenis zijn niet veel menschen ontsnapt (wel soms ontvoerd). Maar uit een 'lazaret' kun je nog wel eens ontkomen. Zij het met hulp van buiten.

Eerst brachten ze me naar het Luftwaffelazarett in Amsterdam. Dat was in 't Wilhelmina-gasthuis, door een groot-denkend volk tot Wester-gasthuis gepromoveerd. Chirurgisch paviljoen, gevangen-afdeeling. Noch de tralieversperringen, noch de bewaking door zoogenaamde Nederlanders van ik geloof de Landwacht, in vuil-groene uniformen gestoken, scheen onoverkomelijk, maar de moeilijkheid zat daar in 't gebrek aan kleeren. Je hemd alleen mocht je houden. Daarin en in de winterkou te ontsnappen heeft eigenaardige bezwaren. Wel werd contact met de buitenwereld verkregen, maar juist toen verhuisde ik met een 'maat' naar 't Kriegslazaret te A.

't Kriegslazarett te A. zat in een gekaapte gekken-inrichting. Niet ten onrechte. Die inrichting was gebouwd volgens 't paviljoen-systeem en getweeen kregen wij een kamertje in Haus II waar niets op aan te merken was dan dat de ramen met ijzeren roeden in kleine ruitjes waren verdeeld en niet open konden. De kamerdeur naar een breede gang met W.C. was niet op slot; op die gang kwam naast ons een kamertje uit van den korporaal die met ons toezicht belast was en, aan de andere zijde, de groote zaal met een dikke veertig gewonden. Aan 't eind van de gang was een deur naar een omheinde tuin. Daarbuiten en langs onze ramen liep een bestrate weg die kronkelde tusschen de paviljoens IV, III en V en dan rechtsaf boog naar een kapel en, verderop, links door een oude oprijlaan naar de uitgang aan de groote weg van D. naar A. Maar daar wisten we aanvankelijk allemaal niets van. We kenden alleen ons kamertje op 't Noorden.

Hoe was de ligging? Hoe de bewaking buiten? Waar konden we er het beste uit — want samen of niet was 't parool — en dan: waarheen? Wat was het beste uur? Zouden er fietsen te krijgen zijn om gauw vrij ver weg te zijn? En ook: kon vooral mijn nogal erg zieke maat ver genoeg fietsen?

Hulp van buiten: zonder dat kon het bezwaarlijk. Maar weken gingen zonder contact met bui-

ten voorbij, ondanks een klandestien berichtje uit de lazarettrein van Amsterdam naar A., door een meisje aangepakt dat beloofd had 't te verzenden. Deed ze het toch niet?

Toen, onverwacht, kwam contact. Een charmante oudere dame, vriendin van vrienden, kwam ons bezoeken. Tien minuten. Een Duitsch officier er bij. Alleen Duitsch spreken. Ze zou terug komen. En weer gingen weken.

Ze kwam terug, met heerlijke dingen, speelkaarten, brieven! Nu was er een onderofficier bij — die zich *even* verwijderde, juist lang genoeg om de brieven aan te pakken en berichtjes mee te geven. Maar vaak, helaas, kon onze goede fee niet komen. En toen, een week of zoo later, kwam Henriëtje.

Henriëtje kwam — hoe heb ik nooit begrepen — zoo maar zonder geleide binnenstappen en het was net of op een druilerige dag een zonnestraal in een cel komt schijnen.

Ze had 't goede slanke figuurtje van 't moderne jonge meisje, ze had regelmatige fijne trekken, een mat teint, groote donkere oogen en donkerbruine krullen. Ze droeg een strak bruin mantelpakje, fijne iets lichtere kousjes, een kleurige shawl, goede bruine Brogue schoenen.

„Ik ben Henriëtte Meiboom. Bent U mijnheer Vanèl? Ziet U, ik ben 't zusje van de aanstaande

van uw vroegeren secretaris. Ik ben zóó blij dat het lukte."

En zoo maakten we kennis, mijn maat die met darmbloeding op zijn bed lag en ik die vaak op zat, met 't vijf-en-twintig jarige prinsesje (zooals ik haar in gedachten noemen ging), dat ons er uit zou helpen.

Al dadelijk gaf ze ons brieven en nam de onze mee. Doodkalm was ze, beheerscht, vlug en zeer positief. „Jullie wilt er natuurlijk uit. Wat kan ik doen?"

Zoo bleek Henriëtje, want zoo noemde ik haar op haar vraag al bij 't tweede bezoekje van een week later, een fijn exemplaartje van 't nieuwe type jonge vrouw (ze was kort getrouwd geweest) en jong meisje dat ik al eens eerder probeerde te beschrijven. U weet wel: het type dat in '43/44 ontstond, toen duizenden gelukkig nog niet gersonselde en weggevoerde jonge mannen onderdoken en evenveel vrouwen en meisjes hun taak overnamen. Kranen waren het. In alle weer trokken ze uit, op gammele fietsen, om tachtig of meer kilometers ver te gaan fourageeren, om berichten over te brengen, om geld in te zamelen, om wien ook met wat ook te helpen. Heel eenvoudig, heel vanzelfsprekend, heel on-emotioneel ging dat alles. En zoo ook bracht Henriëtje me, in antwoord op mijn vraag over de ligging van ons gebouw, een keurigen duidelijken plattegrond op schaal van

't heele complex van gebouwen en gaf me een duidelijke toelichting over hoe we tusschen de paviljoens door, opzij langs huis III en vóór huis V langs, door een boomgaard en over een heg en een sloot op een wei zouden komen naar een klein boerderijtje, waar ze al aan 't aanpappen was. Voor persoonsbewijzen kon ze niet zorgen, maar nu er in de buurt zooveel vluchtelingen aankwamen had ze al stappen gedaan om twee vluchtelingenkaarten te krijgen. Of wij maar namen en leefstijden en zoo wilden opgeven. Wat we deden. Vanèl, Carel, 56 jaar (helaas, lieve Henriëtje), ongehuwd, zonder beroep. En bijvoorbeeld Smit? Jan, ook ongehuwd (vergeef het Mevrouw Vanèl en Mevrouw Smit, maar het is bij complicaties veiliger), 28 jaar, handelsagent, enz.

Oh ja, en dan had ze precies gekeken hoe 't met schildwachten stond, maar behalve één dag en nacht bij den hoofdingang en twee bij huis IV tegenover ons waar een zeventigtal Engelsche gewonden lag, waren er geen. Wel 's nachts patrouilles. Ze kreeg via een vriendje die een pater van de oude stichting kende en die er nog herhaaldelijk kwam, precieze gegevens. Bij 't volgend bezoek kregen we verder bericht.

Zoo kwam Henriëtje herhaaldelijk weer en telkens met nieuwe gegevens. Vriendschap met den boer een eindje verder was gesloten; 't nichtje van mijn maat had een damesfiets ter beschikking

gesteld en met een van dien boer te leenen fiets konden we dus verder. De papieren waren daar ook al. De waakhond zou dien nacht binnen blijven. 's Morgens nog in 't donker was 't beste. De patrouilles liepen onregelmatig, dat kon ze verder niet uitzoeken, maar wel hadden zij en 't allerbehelpzaamste nichtje — wier man natuurlijk ook ondergedoken was — twee prima adressen in de omgeving van B. gevonden. Van den weg daarheen kreeg ik een duidelijk kaartje met aanwijzingen. Of wij den dag nu maar wilden bepalen.

Zoo beschreven klinkt het allemaal heel gewoon. 't Ging ook alles heel gewoon. Maar wie die soort dingen van niet te ver heeft meegemaakt begrijpt nog wel wat het beteekende twee gevangenen te hebben helpen ontsnappen. Zou Henriëtje nooit aan al háár risico hebben gedacht? Kon ze niet bang zijn? Zijn dan zij en al die jonge vrouwen en meisjes van staal?

Ja, ook op dien Zondag van 11 Februari, om 6 uur 5, heel in 't donker, ging alles 'gewoon'. Hoe we de deur van de gang open kregen is een heel ander verhaal. Maar het lukte. Langs den schildwacht lukte, achter de patrouille aan lukte, bij huis V kwam iemand achter ons aan en kregen we bijna de stuipen. De heg lukte en de hond en de fiets en de weg en 't adres, en om over negenen waren we doodmoe maar veilig in huisjes van

engelen van menschen ergens tusschen de bosschen. En volgens afspraak bleef Henriëtje daar twee weken vandaan. Jammer, maar beter.

Wij kwamen weer bij.

Maar nog vond Henriëtje haar taak niet volbracht. Ze wilde mij veilig bij vrienden in 't Gooi afleveren; ik was nog te zwak om dat in één dag te fietsen. Ze vond dus even — op één dag heen en weer — een goed logies halverwege en ze bracht me, volg zorg, en hielp me over mijn 'pleinvrees' heen. Zoo noemde ik de wat griezelige gewaarwording van de eerste dagen als ik langs groene politieagenten, langs allerlei Wehrmachts-gespuis en langs de nog ergere landwachters kwam die me de laatste vijftien maanden hadden getrapt en gescholden en die ik nu negeren kon.

Vrij was ik. Zij 't in een onvrij land. Maar ik *voelde* me vrij en zoo heel erg... blij. Wie niet lange maanden 'gezeten' heeft, kan dát nooit heelemaal kennen. Kan nooit heelemaal weten hoe heerlijk de bosschen zijn, hoe groen de weiden. Hoe zacht een stoel is. Hoe gezellig een keukentje waar hartelijke menschen maar vriendelijk praten. Hoe mooi toch bloemen zijn in een glazen vaas. Hoe heerlijk het weer is je schoon te voelen. Hoe goed God is.

Dan, met een hart vol dankbaarheid, kun je telkens even niet praten. Dan, als je muziek

hoort, of een kind ziet lachen, krijg je telkens een traan in je oogen. Dan . . . Maar dat doet er niet toe. Dat is geen verhaal van Henriëtje. Die ging weg. Terug op de fiets. En ik kon 't haar niet allemaal zeggen. Dank, dank, dank. Dat zegt niets.

In een mannenbroek, een vuile regenjas, een doekje over haar bruine krullen, stapte ze dan op haar gammele fiets. Zestig kilometer terug is niet veel voor . . . haar. Dank je nog eens Henriëtje. „'t Allerbeste!” riep ze. Weg.

En meteen keerde ze om, sprong er af, liep naar me terug waar ik stond om haar na te turen, gaf me een kus — en ik voelde haar lippen trillen. Twee tranen. Toen was ze heelemaal weg.

Zijn zij en al die jonge vrouwen en meisjes van staal? Neen, ze zijn van goud. En dat *lijkt* vaak hard . . .

ZIJ . . . EN HAAR DOCHTER IN INDIË

Ze was zelf ruim een kwart eeuw geleden de 'dochter in Indië' geweest. Jong, misschien te jong getrouwd, met een nog al wat ouderen medicus die in wat toen de Buiten-Bezittingen genoemd werd, een praktijkje had, was ze haar Indische leven vol illusies begonnen.

Ze had voor den dokter-verlofganger liefde gevoeld. En wat is liefde? Waarom voor dien wat moeien, wat vervelenden, wat erg laag-bijden-grondschen medicus? Ja waarom liefde? Zei ooit iemand het me, of verzon ik het ooit, dat liefde een heel teere plant is die altijd één bloem geeft, maar vaak niet veel meer? Een plant die maar zelden een leven lang duurt? Maar die, wáár hij duurt, wondre bouquetten bloeien laat, wondere geuren geeft, wondere kleuren?

Althans altijd één bloem.

Die bloem was Yvonne. Hun eenige kind. En ook zij ging weer weg — naar Indië. Indië trekt — altijd. Gelukkig dat Indië trekt. Indië. Wie schreef, een halve eeuw geleden (en zag zijn boek verslonden) dat Indië de incarnatie was van de ellende? Wie zongen vroeger, als ze thuis voeren, van de drie vervloekte jaren? Vergeten. Gelukkig. Maar zelfs zij, juist zij kenden allen

de uren, neen de jaren, dat hun hart tòch terugtrok naar . . . Indië. Het liet hen nooit heelemaal los. Zoo is het Oosten. Zoo is 'onze' Oost.

De doktersvrouw, meer dan de dokter zelf, was al de moeiten en zorgen vergeten. Neen, neen, men vergeet ze wel niet, wel nooit heelemaal, maar men sluit ze ergens weg. Soms verstopt men ze. Zelfbedrog? Ach, voor sommigen is, ook zonder de herinnering, 't leven al zwaar genoeg.

Yvonne trouwde ook. Trouwen we niet allemaal? Háár man was planter. Een goeie, sterke, vroolijke, flinke kerel. En rubber ging goed. Sumatra. De bergen niet ver en met een wagentje ben je er zoo. Vergat de Moeder niet in de overrompeling van de verloving, 't koopen van de uitzet, in de spoedige feestjes, 't haastige huwelijk — want de Vondel ging al de negentiende! — dat haar kind dan vertrok, voor goed?

En eigenlijk heel in eens was Yvonne weg. Een trein, een gehurrie, en bloemen en blijde jonge gezichten van menschen die voortleven in hun verlangens — en niet zien, maar niet kunnen zien twee oude menschjes die achter blijven, 't verdriet alleen tegemoet?

Kent U die smallere, stille, verouderde, wat muffige straten die Duinoord nog niet zijn, maar Den Haag niet meer? Dáár de maanden, de jaren,

van een maar krap geldje te leven, met een zuren man en je kind ver weg en je droomen net zóó ver weg dat je ze nooit grijpen kunt. Daar te verlangen naar wat je net niet had en zeker niet meer krijgen kunt. Daar — maar van den dokter mocht je toch geen kwaad tot haar spreken. Als 't haast al te zwaar werd dacht ze stil aan haar kind. Ver weg. In Indië. Aan den brief die nu morgen toch wel komen zou.

Gek hoe elk mensch het héél groote wereldgebeuren toch maar klein rond zich zelve ziet. Zou dat voor de koningin bijvoorbeeld of voor ministers en groote zakenmannen ook zoo zijn? Zeker niet — dacht ze. Maar voor haar was de dreiging van den oorlog de dreiging van geen brieven van Yvonne meer. En dan? . . . Verder kon ze nooit denken.

En toen kwam de oorlog.

De brieven hielden op.

Haar man, ginds in Deli, had overal vrienden. Soms over Amerika, soms over Zweden kwam, sporadisch, maar dan wel bezorgd maar ook zóó warm en zoo hartelijk, toch bericht van Yvonne. De baby werd tegen Juni verwacht. Ze hadden het samen zoo héél erg goed. Hoe was Vader? Ze stuurde haar Moedertje wel duizend zoenen.

Dat was de laatste.

En toen is ze nou juist *niet* geknapt. Toen heeft ze, ja hoe, ergens in zich een heel groote kracht gevonden. Toen is het wat zielige, eenzame, oudere, Indische doktersvrouwje van een klein wereldje, tot een, ja, een 'formaat' gekomen waar een heel enkele zich over verbaasde in haar kleine kring van familie en karige vrienden. Die anderen natuurlijk niet eens merkten. Maar zij zelf 't allerminst. Vreemd zijn die dingen soms...

Ik weet van erfelijkheid niets. Van paarden is daarover heel veel bekend en van bloemen. Maar die fok je. Die kweek je. Wij, we komen zoo maar. Maar hebben we juist daarom misschien eigenschappen die we niet kennen kunnen, niet verklaren kunnen? Die misschien in den hooggeborene stammen van een héél verre Geldersche boerin? Die misschien in een Indische doktersvrouw stammen van een held? Een martelaar? Een jongen, moedigen Prins? Kan dat? Waarom zou het niet kunnen?

Neen, veranderen deed er natuurlijk niets. De straat bleef dezelfde, de lastige klagende dokter-man bleef dezelfde. De daghit en 't krappe huishoudgeld. En zelfs zij — zou je zeggen. Maar dan zei je het mis. Ze bleef van binnen om den drommel niet dezelfde.

Hoe weet ik dat? Hoe doet er niet toe. Ik kreeg haar brief in handen — na 't bombardement waarbij haar huis 'in de poeier' ging, zooals ze

dat noemen. En die brief mag U ook lezen. Een stuk er van.

„... Veel dingen kunnen gebeuren. *Alle* dingen. We moeten er klaar voor zijn, kindje, en nu ben ik er klaar voor. Zeker als ik je sommige dingen verteld heb die ik je nooit eerder zei, omdat ze niet eerder rijp in me leefden. Zegt trouwens een moeder ooit alles, zelfs aan haar eenig kind?

Vadertje moet ik je anders laten zien. Het moeilijke leven, teleurstelling, zijn kwaal, ze maakten hem tot wat hij ook jou toch soms scheen, ondanks je liefde voor hem. Ik wou zóó graag dat je een ander beeld van hem bewaarde, 't beeld dat ik ophaal van toen ik mijn geluk met hem kende zooals jij 't jouwe nu kent. Een goeden, een dapperen, een kundigen man moet je zien; een man die mij al zijn liefde gaf — en jou.

Yvonne-lief, mij moet je ook anders zien dan uit de laatste brieven die je kreeg. Daarin was ik maar bezorgd, maar in twijfel. Bezorgd voor jou, voor 't kindje dat komen gaat, voor jullie geluk, voor dien vreeselijken oorlog. Maar bezorgd zijn, twijfelen is maar zwak zijn. Gelooven en vertrouwen kon ik nooit heelemaal, en nu wel. Ik denk omdat ik nu zonder je brieven moet leven en alleen met mezelf. Dat schéén me te

zwaar, maar nu is het licht en dat moet je weten, heel zeker weten. Is het God die dat deed? Ik weet het niet zeker, maar wel ben ik dankbaar. Ik heb nu een groote heerlijke rust, een groote tevredenheid, een groote diepe stilte in me en een oneindig vertrouwen in jullie. Jullie zult het goed doen, jullie samen en ik weet waarom. Omdat er iets groots en iets moeilijks van je gevraagd zal worden en dat maakt goeden altijd sterker.

De oorlog is slecht, de ellende overal is zóó ontzettend, zeker ook bij jullie. Maar dan kunnen wij vrouwen juist het meeste helpen, en helpen en geven is wat ons een geluk geeft, dat ..."

Viel toen de bom?

Was zij een 'dappere vrouw'?

Hebt U *hier* maar heel weinig — en een kind ginds in Indië? Dan zou U weten hoe moeilijk het is dapper te ... blijven.

Mlle VIAENSE

Deze tijd heeft vreemde dingen voortgebracht. Veel menschen vielen mee. Velen vielen tegen. Maar onder al wat ik zoo leerde kennen was wel een héél vreemd oorlogsnummer Mademoiselle Viaense. Clémentine van haar voornaam. Is zij 'een dappere vrouw'? Misschien niet in de algemeene beteekenis. Laat maar. Ik beschrijf haar zoo graag.

Dat ik haar ontmoette kwam zóó.

Ik wou en zou naar den overkant. Nu was ik blijkbaar een grooter ezel dan veel anderen. Die gaan — gingen — in bootjes zitten en waren er zóó. Of ze spoorden zoo maar naar Lissabon en vlogen verder. Of ... er waren, naar ik soms hoor, zooveel wegen. Maar *ik* alleen kende ze niet. En daarom was ik, met een kloppend hartje, maar begonnen met over de Belgische grens te kruipen en naar Antwerpen te trammen. Daar nam ik m'n intrek — klaar voor den uittrek bij het minste gerucht — bij een neef. En die moest probeeren me met de 'Witte Brigade', waarvan ik gehoord had, of met een ander soort ondergrondsche boeven in verbinding te brengen. Arme neef! Prettig om van die fantasie-ooms te hebben.

Maar ik moet zeggen, hij hield zich keurig. Binnen een week bracht hij mij in relatie met een tandarts. Die scheen er meer van te weten.

Bon. Ik ontmoette dien tandarts, Peters. Nou houd ik van Belgen, maar juist niet van die soort. Hoe zal ik hem beschrijven? Tenger, bleek, veel te elegant en dat op een koopje. Zoo iets, maar dan minder sympathiek, als U begrijpt wat ik bedoel. Maar hoofdzaak was: hij *wist* er meer van. Hij wou 't alleen niet zeggen, omdat ik hem verkeerd aanpakte. Figuurlijk gelukkig. Ik ontmoette hem namelijk in een café, liet hem koffie-extra (= echte) drinken en rooken. En dan schiet je wel op over 't weer, maar niet over zaken. De vierde ontmoeting begreep ik m'n fout, zei hem tot mijn spijt naar Olland terug te moeten en had toen binnen tien minuten kien en — voor 1500 franken die toen niet duur waren op de zwarte markt — binnen drie dagen een erge goede valsche *carte d'indentité*.

Op den naam van Viviers. Ongehuwd. Geboortig uit Oudenaerde. Koopman. Enzoovoort.

Ja nog even. Mademoiselle Viaense komt dadelijk. Ik was 24 uur tevreden met mijn kaart en wou toen aan m'n tweede étape beginnen. Naar Frankrijk. En daar weer een tandarts zoeken of zoo. Maar in een helder moment bedacht ik dat Mijnheer Peters (Vlaamsch en Fransch naar

verkiezing) mij misschien zelf kon helpen. Nieuwe conferentie, koffie-extra enzovoort. Hij zou eens peinen. Morgen terug.

Morgen terug. Hij had gepeinsd. Wist misschien een heel billijke occasie. Tienduizend guldens voor een authentieke pas, uitgegeven door 't Amerikaansche Gezantschap in Brussel, met alle Duitsche en Fransche en Spaansche en andere *Genehmigungen* en die recht gaf om, zonder dat ook maar iemand boeh of bah kon zeggen, per trein via Parijs via Madrid naar Lissabon te reizen. De pas was, blijkens stempels van Nice en Vichy, herhaaldelijk gebruikt en eigendom van een dame. Hij zou ons bij elkaar brengen.

Mijn standpunt was: 10 mille belachelijk.

Zijn standpunt: 10 mille een krats. Veel Jodenmannen zouden graag het dubbele geven.

Mijn standpunt: als boven. Jodenmannen dan als klant aangewezen.

De onderhandelingen schenen verbroken, de Heer Peters, tandarts, verwijderde zich en ik had juist de koffie-extra en zoo betaald, of hij kwam terug... met Mejuffrouw Viaense.

Waar in de wereld kwam Mejuffrouw Viaense — zoo stelde hij haar voor — zoo ineens vandaan? Zou ze op de loer gezeten hebben? En wie was Mejuffrouw Viaense? En vooral: wat?

Maar voor overpeinzingen bestond geen ge-

legenheid. Oogenblikkelijk nam ze de leiding, loodste Peters en mij 't café uit, liep voor ons uit de hoek van een straat om, stak een sleutel in 't slot van een deur waar 'Joseph Peters. Tandarts-Dentiste' op stond, wervelde een trap op, riep iets tegen, ik denk, een dienstmeisje, struikelde bijna een kamer binnen, viel in een fauteuil neer en begon tegen ons, die 't allemaal nauwelijks bij hadden kunnen houden, met de rapste Vlaamsche tong die ik ook gehoord heb, een verhaal dat me de rest van m'n adem benam.

Maar dit is eerst de plaats om Mejuffrouw Viaense te beschrijven. Dat is betrekkelijk gemakkelijk. Alles van, aan, om en onder haar was beelderig. Werkelijk béelderig. Ze was, volgens die pas die ze direct uit een beelderig gouden taschje te voorschijn haalde, een en twintig jaar. Heel blond, vrij lang, niet te slank. Beelderige kattenooogen. Een beelderig rood mondje met kleine, heel witte, heel scherpe tandjes. Rose oortjes. Een beelderig teint ondanks rouge en poeier. Neen werkelijk: een héél mooi, héél fijn plaatje. Toegegeven: voor half twaalf 's morgens was haar toilet ongebruikelijk. Een beelderige heel erg gekleede middag-jurk, héél erg kort van onderen, héél erg be-tirelantijnd van boven met veel kant en ruches en vouwtjes en zoo. Maar 't meest opvallend waren — behalve haar beelderige lange beenen waarvan ze, met een soup-

çonnetje van een ideetje van beelderige zacht gele dessous, wat erg véél vertoonde — haar juweelen. Die waren niet beelderig. Die waren, *als* ze echt waren, prachtig. Groote brillanten oorbellen, een lange gouden ketting met op gelijke afstanden een groote parel tusschen twee fonkelende steenen, een hanger met diamanten die een klein fortuin mag waard geweest zijn en, aan beide beelderige handjes, wel zes of zeven ringen, meest met in een zonnestraal schitterende diamanten en smaragden. Ongelooflijk!

Dat alles was zoo mooi, zoo fijn, zoo schitterend, dat 't zelfs in tegenwoordigheid van een armbloederig derderangs heertje als Peters een genot zou zijn geweest naar haar te kijken, als ze maar in 's hemelsnaam haar beelderige mondje had dicht gehouden. Maar dat was het nu juist.

De taal, lieve lezers, die uit dat mondje kwam, was 't ergste, 't grofste, 't on-muzikaalste, 't canailleuste, 't ruwste, wat ik nog ooit gehoord had. En als je veel geleefd, veel gezien en veel gehoord hebt, slaat het je niet zoo gauw op je spraak.

Haar taal herhalen kan ik niet. Ze zei bovendien in vijf minuten méér dan ik in een uur kan opschrijven. Maar de tendens — als je 't zoo noemen kunt — was zoo ongeveer de volgende.

Peters, haar fiancé — z'n verdiende loon! — was een rotvent. Een foetus. Een enzoovoort. *Zij* had die pas gekregen, *zij* zou van Amster-

damsche Joden er wel twintig duizend guldens of wel driehonderdduizend franken voor gekregen hebben, *zij* was een fatsoenlijke vrouw, *zij*, ook enzoovoort. *Hij* had den tijd laten verlopen. *Hij* was de stomme idiote schuld dat haar eenige 'asset' in 't leven, behalve haar schoonheid en haar onschuld, niet benut was. Nu was de tijd voorbij, kwamen nog alleen kale politieke gevangenis-candidaten probeeren haar te beduvelen, haar die 'asset' te ontfutselen, haar die in haar teenen — manuaal met een voetje in de lucht waardoor nog meer been en kant vrij kwam — en in haar pink — nieuw manuaal met veel schittering — meer hersens bezat dan alle tandartsen van 't koninkrijk België. Tien-duizend Hollandsche guldens en niet één centiem minder, potver hier-en-daar...

„Maar chérie dat heb ik hem gezegd” viel Joseph Peters, bij de eerste adempauze die zelfs zij haar stem moest veroorloven, in.

„Wat, chérie! Ton chérie! Ik lach me de stuipen. Niks chérie. Ik ben nog liever de chérie van dien mijnheer hier. (Door dat 'nog' was ik *niet* verrukt.) Er valt niks te chérie-ën. Je bent een...” enzoovoort.

Ik moet bekennen dat ik niet zóó enthousiast was om deze onderhandelingen, waarbij mijn rol trouwens erg passief was, heel lang voort te zetten. Er tusschen uit trekken? Ik kreeg geen kans.

Ik werd trouwens plotseling, en nu in 't ordinairste Fransch dat ik ooit gehoord had, boven den verfoeiden en verdoemden Joseph verheven. „Vous, monsieur, vous êtes un homme intelligent, een gentleman, een chic type. Zegt U eens, is tien-duizend gulden niks voor zóó'n occasie, of is het niks?”

Ik had m'n kans.

„Rien madame? Pardon mademoiselle? Niks? 't Is zéér veel. Verschrikkelijk veel. Véél te veel. Ik doe U een voorstel. U laat door een prima vakman naam en data en zoo veranderen en dan betaal ik U tweeduizend contant en nog eens tweeduizend deponeer ik hier ergens en die krijgt U als ik veilig in Portugal ben aangekomen.”

Lezer, wilt U geloven dat ik liever een dikken, vollen, harden bloempot tegen m'n hoofd had gekregen dan wat me toen geestelijk naar mijn test werd geslingerd? 't Begon met „en dat noemt zich intelligent! Een gentleman. 't Is een dief. Een schurk, een... enzoovoort. En dien heb ik chérie genoemd! (Ik wist van niks). En met zoo'n smeerpots breng jij — tegen een ineengekrompen Joseph — mij in relatie. Oh, ik hang me op! Ik ga naar mijn vriend! Ik...” enzoovoort. Verbolgen was ze. Dik van kwaadheid. Rood van boosheid. Het stond haar niet...

De bespreking kwam ten einde. Ze holde weg,

knalde de deur achter zich dicht. Joseph ging haar weifelend achterna. Ik sloop de deur uit, de trap af, nam m'n hoedje en was weg. Goede genade...

Maar het was niet uit. Op een wat vreemde wijze kreeg ik een uitnodiging voor een late middagconferentie boven een kapperswinkel. Ik ging. Met een bonzend hart. Niet van verlangen. Mademoiselle Viaense was alleen. Uiterlijk was ze dezelfde. Beelderig. Alleen was haar jurk nu iets korter, de ruches en zoo iets talrijker. De andere kleur was nu licht mauve.

Ik moest haar maar Clémentine noemen. De mijne? Charles? Zóó'n chique naam. Ze had een voorstel. Vier mille cash, vier mille bij aankomst, maar die vast te deponeren bij Joseph. „Chéri, laten we dan nu verder niet over zaken praten”, zei ze, „en nu we het eens zijn wat gezellig drinken” en ze pakte een interessante flesch, zoo'n dikke met een breede gouden capsule van boven, weet U wel?

Maar ten eerste waren we het over de zaken om den drommel niet eens en ten tweede was ik op heel ander avontuur uit. Ik wou naar den overkant. Ik bood drie en drie. De laatste te deponeren bij mijn neef. Clémentine begon bijna te huilen en toen: Zie vorige bladzij. Zonder veel eer kwam ik op straat.

De verdere onderhandelingen, met Joseph, zal ik U besparen. Door werkelijk een prima vakman werd de pas veranderd, werd ik tot Clément Viaense, oud 51, ongehuwd, enz., gebombardeerd, betaalde ik f 3500,— cash, deponeerde de andere helft ergens, maar niet bij haar tandarts, reisde af, kwam best in Parijs, maar helaas niet in Spanje omdat inmiddels de oorlog tusschen Amerika en Duitschland was uitgebroken en de pas dus waardeloos werd. Pech. Maar dat is een ander verhaal.

De derde en laatste bijeenkomst met de nog beelderiger Clémentine moet ik nog even beschrijven. Daar was Joseph weer bij. Zoo'n beetje tenminste. Ik kreeg de pas en zij kreeg de guldens in keurige frissche echt Hollandsche bankbiljetten die Joseph wou opbergen maar die zij, met een verachtelijke blik naar hem, in haar beelderige gouden taschje stopte. Toen hulde ze me in een wolk van slechte chypre en dronken we een apéritif en 't zou afgeloopen zijn geweest als ik niet, om iets te zeggen, gezegd had dat ik morgen vertrok. Toen, op eens fonkelden haar beelderige kattenogen en zei ze „Charlot, chéri, neem me mee! Neem me mee, neem me mée, neem me mée! Niks is heerlijker dan uit dezen rotstad weg te zijn. Acht maal was ik al weg naar dat heerlijke Zuiden van Frankrijk! Neem me mée, Charlot-chéri?”

In twee minuten ben je van zoo'n temperament niet af. Zelfs niet met de — geringe — hulp van Joseph.

De eenige manier om er tusschen uit te komen leek me praten. We wisten wel alle drie dat ze 't niet meende, maar een beelderige heel jonge vrouw moet je een *élégante* aftocht laten — al zou je zoo'n vischwijf er uit kunnen smijten.

Dus praten.

„Lieve Clémentientje, dat kan niet. We hebben immers samen maar één paspoort?” En — met een 'after-thought' — „waarom had je eigenlijk dat paspoort?”

Toen vertelde ze me, onder 't onrustig vertoon van veel been, veel temperament en veel gebrek aan 't meest *élémentaire* fatsoen, wat ik hier, met nog veel verbazing na zooveel maanden en de verzekering dat ik aan niemand garandeer dat het waar is, na-vertellen zal.

Mademoiselle Viaense 'had kennis aan' één Joodsche Amsterdamsche en spoedig aan twintig Joodsche Amsterdamsche diamant-handelaren die, begrijpelijk bang voor 'den Duts', hun kostbaarheden wilden redden en verkoopen, liefst tegen geld plus papieren om veilig 't continent af te komen. Die 'trafiëk' deed Clémentientje. Verkoop aan de hooge heeren in Vichy — zei ze. En haar vrienden betaalden haar in juweelen. Dit zeggende liet ze haar kostbaarheden flikkeren

en schitteren dat het een lieve lust was. En meteen zag ik mijn kans om haar kwijt te raken! „Zijn die dan echt?” vroeg ik verbaasd.

Als een wesp haar gestoken had zou het effect niet anders geweest zijn. Ze sprong letterlijk uit haar diepe fauteuil. Haar beelderige kattennoogen glansden van haat. Heel haar beelderige figuurtje trilde van woede. „Gemiene vent” riep ze en nog veel meer dat nog minder was, en ze was weg. Voor goed. Joseph drie pas achter haar.

DE VROUW VAN EEN VECHTER

Hij was bouwkundig ambtenaar. Rijksgebouwendienst. Een goed korps. Modern georganiseerd, zooals die bedrijven ook van P.T.T. en Waterstaat en zoo tegenwoordig — tot '40 — waren. Maar ze zijn te groot, dergelijke diensten, om 't voor den man aan den top mogelijk te maken al z'n nijvere bijen zelf goed te kennen. Zoo was 't ook met den baas en van der Eg. Een jonge vent, blond, met iets stralends in z'n knappe verstandige gezicht. Een goede opzichter voor postkantoren en zoo. Ook goed teekenaar? Mooi. Heemstede dan maar. Of Venlo? Zoo werd ie dan weer overgeplaatst.

Daar in Venlo, of waar was het ook weer, trouwde hij. Met een schatje. Een 'liefje', zooals ze in Zeeland zeggen.

Nou is — zei ik het al? — die Rijksgebouwendienst een goede dienst. Maar hemel lief, je kunt toch bij 't personeel den eisch niet stellen dat het behalve goede M.T.S.-ers ook nog allemaal helden zijn? En hoe toets je dat trouwens? Met lakmoespapier op hun tong?

In 't goede Nederland van vóór '40 waren de meesten overal maar zoowat a-nationaal. Vaderland? Oh jawel. Oranje? Droegen er een heeleboel.

Militaire dienst? Ook een heeleboel, maar ze keurden er gelukkig veel af. 't Contingent zou anders te groot worden. Dat is te duur. Oorlog is een dom en een kostbaar grapje. En zoo had je veel geen-man-en-geen-cent'ers en nog meer twee-man en 2½ cent'ers. In '40/'45 zou dat vergissinkje veel geluk en nog 10 milliard kosten, maar welke staatsmannetjes moeten ook nog, naast een sluitende begrooting, een visie in de toekomst kunnen produceeren?

Van der Eg was nog al een felle. Na de M.T.S. had hij een beetje op zee gevaren. In z'n militairen dienst had hij plezier gehad, ergerde hij zich aan 't gekanker; met 31 Augustus was 't voor hem altijd echt een groot feest. En in de mobilisatie werkte hij als een paard. De Mei-dagen: geen kans. Niet één mof. Ze boften. Hij niet. Z'n jonge vrouw wel. Zoo gaat dat soms.

Nou weet ik niet veel van Marietje. Maar twee keer heb ik haar even gezien. Maar van dat even wéét ik: die twee, *die* twee, hebben het nu eens echt heelemaal goed. Ja, gelukkig zijn er méér zoo. Maar weten wij wat die in die oorlogsdagen hebben doorgemaakt? Met hun lieven maar zoo fellen man aan het front? Zij die weten dat de compagnie of de sectie of wat het is maar één enkel goed machinegeweer heeft en een slapen 'luit' en dat tegenover de Duitschers? Ja, ja, ik weet het wel:

er is zoo veel ergers. Hij kwàm ook terug. Moe en vies en zóó blij bij Marietje, maar ook zóó verbeteren, zoo vernederd. Verloren. Z'n land zoo maar bezet. De Koningin, *zijn* Koningin, weg! God wat is het zwaar. God, geef me kracht! Marietje we willen doorvechten. Marietje, jij wilt toch ook doorvechten? Dat *ik* doorvecht? Marietje...

En hij snikte zoo, op haar schouder, en ze had nooit zóóveel van hem gehouden...

Z'n werk weer. Jawel. *Deed* hij ook. Maar hij deed ook wat anders. Wat? Doet er niet toe. Ik weet het toevallig, en ik neem diep mijn hoed voor hem af. Ja nu, *nu* heeft iedereen illegaal werk gedaan. Toen? Maar neen, niet kankeren. Er waren kranen. Véél gelukkig. En achter hen hun vrouwen. De stillen. Die droegen. Zooals alleen vrouwen dragen kunnen. Marietje! Ze wist alles, want hij kon zwijgen tegen *allen*, maar niet tegen haar. Ja ze wist alles en ze was maar alleen blij en gelukkig. Háár man deed 't. Deed 't voor háár, voor 't land, voor allemaal, voor onze arme lieve Koningin. Háár man, een klein opzichtertje en hij waagde zijn leven. Is het niet héél mooi als je samen voor dat ideaal mag vechten?

Toen... pakten ze hem.

Gewoon. Net als zoovelen. Ze pakten hem.

't Kindje was niet gekomen. Marietje was alleen. Of alleen? Als je zóó'n man hebt, met hem zóó'n ideaal, zóó'n band hebt, ben je dan alleen? Ze

wist toch precies wat hij wou dat ze deed? Doorvechten.

Wat schrijf je die dingen gemakkelijk neer. Maar hoe was het? Dien eersten winter. Dan dien eersten zomer. Dan nog weer een zwaarderen winter. Tien dagen. Honderd dagen. Wel duizend dagen. Wat een zorgen. En kou. En dan . . . honger. En rond je de eenzaamheid van duizend nachten. Jongen, mijn jongen, ik houd zooveel van je. Jongen, mijn jongen kom je gauw terug? In m'n armen? Want het is soms wel zwaar.

Marietje.

En eindelijk, eindelijk was het uit. Maar wáár was hij? Ze wist het zoo lang niet meer. Niet meer na dat vertrek uit Vught. Maar zijn werk was gedaan, duizend dagen. Háár hadden ze niet gepakt. 't Werk voor zijn Land. Zijn werk.

Toen kwam hij terug. Toen . . . maar hoe weinigen weten wat waarlijk geluk is van twee mooie menschen? En nu was hij veilig, weer veilig bij haar. Z'n baan was er weer en hoe zou ze hem aansterken en hoe blij scheen de zon en hoe bovenmenscheijk heerlijk was alles! Straten vol vlaggen, steden vol hoop en geloof en de Koningin zou terugkomen. Die was al in Brabant. Oh man, oh man, oh man, 't is zoo goed met je en *nooit* laat ik je meer los.

Lieve trouwe dappere Marietje.

En hoe sterkte hij aan! Elken dag liep hij fijner in 't zonnetje en toen z'n oude baas terug kwam, die óók lang gezeten had, stond hij vooraan bij het welkom, z'n nette grijze pak weer gestreken, een groote oranje cocarde op z'n revers. Stond hij alsmaar te hopen dat die toespraak zou eindigen met Leve de Koningin, en dat deed ie ook.

Toen, terug naar Marietje, was hij langs een reclameplaat geloopt. „Korps Mariniers”. En er hing nog een andere prent. „Wij willen Indië VRIJ!” Hij keek er maar even naar. Maar den volgenden dag stond hij langer stil. Toen liep hij verder te denken.

Thuis. „Waar denk je aan, jongen?”

„Aan niets bijzonders, mijn liefste.” Zoo zeg je dat dan. Maar ze weten wel beter . . .

Den volgenden dag zag ze zelf veel van die prenten. Toen wist ze precies. En die nacht, met zijn blonde hoofd op haar schouder, z'n lieve gezicht in een gelukkige glimlach, toen wist ze 't nog veel preciezer. En toen, toen 't weer licht werd, kon ze het heelemaal an. Maar ze zei nog maar niets. 't Zou wel komen . . .

Dien middag kwam het ook. „Marietje?” „Ja lieverd. Ik weet het al.” „Je weet het al? Je kunt het niet weten.” „Vertel het me dan, maar geef me eerst een kus.”

Toen: „'t is wel moeilijk, maar die Mariniers...”
Hij keek naar hun kleine tuintje. Daar bloeide die nieuwe roos.

Zij? Ze keek maar *even* weg. En toen zei ze, zacht maar héél zeker: „Als ik een man was zou ik 't ook doen.”

LILI

In 't groote witte huis, waar we vroeger zoo dikwijls gelogeerd hadden, was 't nu maar stil geworden. Ton was in Engeland toen de oorlog uitbrak en had niet kunnen terugkomen. Ton Junior was zóó uit zijn studie als slaaf naar Duitschland gevoerd. Alleen Betty was thuis met Lili, die nu denk ik zestien moest worden en Pimmetje. En dan niet te vergeten Juffrouw Jo. Plus nog één gediensstige. Oorlog. Bijna nooit logé's meer. In den grooten beelderigen tuin, Betty's bijzondere liefde, was nog maar nu en dan een tuinman. En Betty was niet sterk, al deed ze heel veel.

Toen ik aankwam, snoeide ze rozen bij voor het terras waar de kinderen zaten te lezen en Juffrouw Jo peultjes dopte. Zonnig, vredig, blij scheen alles. Oorlog?

Tusschen mijn tochten naar 't Zuiden, waarvan niemand wist, had ik mij wegens een leelijke kwaal moeten laten opereeren. Alles was best gegaan, maar ik moest ondergedoken blijven en nog veel aansterken en de voeding was overal al moeilijk. Maar Betty had dadelijk geschreven „kom je? De tuin is er altijd en de stilte en Ton's boeken en voeding genoeg.” Lieve Betty. Niet veel vrouwen waren zóó werkelijk goed als zij.

Ze kón geen leed zien — en er was zooveel leed en ze hielp en gaf met zulke ruime handen en ze geloofde in de goedheid van iedereen, maar iedereen hield ook van haar. Aan haar eigen leed werd je nooit herinnerd. Tengere zwakke Betty, wat was ze... sterk.

Ik bleef er weken. Heerlijke weken — als je tenminste den druk kon verdragen die nooit week. Den druk van een wereld die onnoemelijk leed onder slechte mensen. Maar die verlost zou worden. Maar wanneer?

Weer zaten we buiten in de heerlijke zon. We dopten nu allemaal peultjes, behalve Pimmetje die wel veel lawaai maakte, maar de productie eerder belemmerde. En toen werd die rust wel wreed verstoord. „Mevrouw er zijn twee moffen aan de deur. Met Mijnheer Vertil. Ze moeten U dadelijk spreken.”

Niet Betty, maar Juffrouw Jo. beheerscht en kalm, zei dat zij beter éérst gaan kon. Dat Pimmetje bij moeder moest blijven. Dat ik via de achtertrap beter mijn spulletjes kon gaan halen en daarmee naar de garage zou kunnen verdwijnen om met een fiets klaar te staan. Lili moest dadelijk alles op de blauwe logeerkamer opruimen. En weg was ze, naar de moffen.

Daar, in de groote koele hal, deed gelukkig

mijnheer Vertil, de door het heele dorp als fatsoenlijk en trouw erkende gemeente-secretaris, het woord. „Deze luitenant moet worden ingekwartierd, ziet U. Ik weet dat mijnheer niet hier is en ik probeerde 't wel bij tien anderen, maar de een heeft een ziek dochttertje en de ander heeft évacué's en de derde — maar U weet wel hoe 't is, juffrouw Jo. En bij den N.S.B.'er wil mijnheer niet wezen. 't Spijt me, maar Mevrouw zal hem heusch moeten nemen. 't Zal niet lang meer duren. . . ” De luitenant, met z'n Bursche, stond er ondertusschen vrij pietluttig bij. 't Ging ze niet zoo goed meer.

Juist wilde juffrouw Jo de leiding nemen die haar altijd en overal gerust was toevertrouwd, toen Betty zelf aankwam. „Ach Mevrouw . . . ” zei juffrouw Jo wat ongelukkig, maar die gaf al, met haar lieven glimlach, mijnheer Vertil de hand. „Gaet het uw dochttertje beter? Komt ze nog eens eten? En — is er eigenlijk wat, mijnheer Vertil?” En die begon weer. Luitenant. Eén kamer. Geen maaltijden, geen huiselijk verkeer. Oppasser komt hier niet slapen. Mijnheer hoeft alleen de voordeur, de trap, een W. C. en zijn kamer te gebruiken. Enzoovoort. Keurig ambtelijk. Toen zei Betty, met haar zachtste stemmetje „Moet het?” En toen mijnheer Vertil zei dat het werkelijk niet anders kon zei ze tegen Jo dat 't dan de blauwe logeerkamer moest worden,

maar mijnheer... en op eens bedacht ze dat ik er was en niet zijn mocht, dat ze misschien te veel gezegd had en dat er nu misschien vreeselijke dingen zouden gebeuren. Maar juffrouw Jo ging al lang met mijnheer Vertil en den luitenant en den oppasser en de tasschen naar boven — en ik was al lang bij kennissen twee lanen verder.

En zoo kwam de luitenant Fischbecker in 't mooie lieflijke witte landhuis achter den stillen vijver.

Den volgenden morgen kwam hij — zoo tegen acht uur — de dienstbode tegen die in de hal aan 't stof afnemen was. Hij wou de gnädige Frau zoo graag spreken. Of dat niet lastig zou zijn? Hij wou heelemaal geen moeite geven. Maar als de gnädige Frau soms beneden zou zijn en als het Fräulein zoc vriendelijk zou willen zijn om maar heel even te gaan waarschuwen?

't Fräulein zei snibbig: Mevrouw is niet voor tien uur beneden", verdween door de eetkamerdeur en smakte die dicht. Luitenant Fischbecker zei maar niets. Hij was al een tijdje in Holland.

Tegen tien uur kwam Betty beneden. En prompt stuitte ze op luitenant Fischbecker. Ze bleef, de fijne hand op de zware mahonie trapleuning, bij de laatste trede staan en ernstig en een beetje

verdrietig met een ondanks haar goede hartje toch opkomende boosheid, luisterde ze naar Fischbecker, die, na veel 'entschuldigen' en veel 'gnädige Frauen' een soort verhaal was begonnen. Hij was al vijf jaar in dienst, vijf jaar van z'n herrliche vrouw en süsses kind, van zijn accountantspraktijk af en nu was hij al maanden in dit herrliche land en de menschen waren zóó on-hartelijk voor hem. Maar gisteren had hij dadelijk begrepen dat zij een richtig hoch kultivierte Frau, een wirkliche Dame was. En daarom deed hij op haar een beroep. Hij was violist. Een bescheiden, maar niet onverdienstelijke violist. En in het heerlijke voorraum, dat hij vanuit het park gezien had stond een prachtige vleugel. Wäre het niet mogelijk hem een gelukkig man te maken en hem toe te staan met de liebenswürdige Fräulein dochter een beetje muziek te maken, een klein weinigje huiselijk geluk te genieten? Sluitende had hij toch werkelijk dezen afschuwelijke Krieg niet gewild...

Arme Betty. Doe een beroep op haar goede hartje, vertel haar welk klein ellendetje ook en ze is al bezig te helpen, te geven. Maar nu? Stil stond ze en dacht, dacht aan Ton, al drie jaar weg. Aan haar jongen in hún gevang. Aan alle ellende in haar geteisterde, gekluisterde land. 't Kon niet. Ze mocht het niet. En bijna fluisterend maar zonder weifeling zei ze „Neen". „Neen,

't kon werkelijk niet. 't Was niet om hèm. Hij was maar misschien een arme Kerl. Maar ziet u — zei ze — ik heb nooit zelf vijanden gehad. Maar u allen bent de vijanden van mijn land!" En de snik hoorde hij niet, die bijna haar keel verstikte, toen ze zich omdraaide en snel terug naar boven liep, haar oogen vol tranen.

Die nacht sliep ze slecht. Ze dacht maar en dacht over al dat verdriet en die vrouwen en kinderen ook bij hen. En over mij, Vanèl, die toch een goede aardige vriend was van Ton maar die zich in die bombardementen verlustigde. Leerde niet Christus ons allemaal zachtheid? Zei hij niet „hebt uw vijanden lief?" Waarom lazen en onthielden niet alle menschen wat Duhamel toch zoo duidelijk in zijn prachtige *Possession du monde* zei? *Le bonheur notre vrai royaume*: Zouden de menschen... maar eindelijk sliep ze.

Lieve Betty. Ze kon niet iemand verdriet doen. Zelfs... 'hun' niet.

Toen ze, laat, wakker werd scheen weer de zon. In haar kimono een eindje van 't raam zag ze Fischbecker bezig in den tuin. Wat deed hij er toch? Ah, fotografeeren. Het huis en den vijver en de berken-groep. En daar kwam Lili om den

hoek. Die zag niets dan 't konijn in haar armen, 't zachte beige diertje, vast tegen haar teere meisjesfiguurtje in de fleurig gebloemde linnen jurk. Leuk was Li zoo, met haar blonde krullen. Ze zou mooi worden. Ton's houding. Ton — en Lili. De vader ver weg en zijn dochttertje...

En toen pas, met plotseling ingehouden adem, hoorde ze hun twee stemmen. „Fräulein, ik was zoo vrij U te kniepsen. U ziet er zoo heerlijk jong uit. Zou u even één beeld van mij willen nemen vóór 't prachtige huis? Kijkt U even" en hij wilde haar wijzen hoe ze 'kniepsen' moest.

Betty kende dien toon van Lili. „Hoe *durft* u mij te fotografeeren? 't Is een Unverschämtheit. Ik *wil* u niet kniepsen" en als een prachtig beeld van verzet en woede stond daar haar kind, recht, blond, beleedigd. „Aber Fräulein, weest U toch bitte niet boos. Eén foto zou ik aan m'n vrouw willen zenden. Bitte, bitte weest U niet óók zoo vijandig. Ik wilde toch dien akeligen oorlog niet. Ik houd van dit heerlijke land."

Betty keek gespannen toe. Was dat hààr trotsche, koppige, felle Lili? Die schudde haar krullen, haalde haar schoudertjes op en zei in eens „Goed dan, één foto" en nam het toestel. Verrukt glimlachend, trotsch, ging luitenant Fischbecker voor het raam met de rozentrossen staan.

„Also! Fertig!" riep hij. En toen tien pas van

hem af, den kodak vóór zich, trok Lili met één ruk de film er uit en smet die tegen den grond. „So kniepsen wir den Feind“, riep ze en ze holde weg, snikkend.

Dien avond zocht — en vond — luitenant Fischbecker met hulp van Vertil een ander 'tehuis'.

VROUW JANSEN

Wij zien in getrouwde vrouwen subtiële verschillen naar 't schijnt. Mevrouw, juffrouw, vrouw. Persoonlijk vind ik 't Fransche 'Madame' voor allen veel prettiger. Maar 'k geef toe: 't is oud-Vaderlandsch gebruik. En voor wie niet 'snob' is kan er in alle drie iets zoo vriendelijks zitten.

Vrouw Jansen was de vrouw van mijn 'maat' in cel 21 in Utrecht. En van 't eerste uur af mocht ik Jansen geweldig graag. Hij was boomen-rooier, woonde in Zeist, had kleeren en eten gebracht aan zijn broer die op Soesterberg gesaboteerd had en net op tijd ergens was ondergedoken. Nu moest hij zeggen waar die broer zat. „Ik weet van niks.“ „Dan moet je maar eens daarover gaan nadenken.“ Zoo zat hij al weken.

Gedurende dagen jijden en jouden we elkaar gezellig. Toen vond hij uit dat ik baron was. Niet door mij hoor. Maar de maréchaussée van cel 22 wist het van diens maat die mee in mijn proces zat en zoo vernam hij het toen ik verhoord werd en den buurman 'opriep'.* Maar de wetenschap dat ik tot de 'heeren' hoorde gaf geen

* Na een klok-signaal kan men langs de verwarmingsbuis, die van eel tot cel loopt, wel iets roepen.

verkoeling. Wel werd het toen 'U' — en daar was hij niet af te brengen — maar gelukkig was Jansen niet klassenstrijderig en wel prettig geïnteresseerd, net als ik. Zoo werden we vrienden.

Maanden later, ontvlucht uit een Lazarett waar ik eindelijk terecht kwam, bracht me een serie onderduikadressen vlak bij in zijn buurt. En mijn verlangen hem na een maand of vier wéér te zien was zóó groot dat ik 't maar riskeerde. Zoo leerde ik haar kennen.

Toen ik aan 't kleine huisje in een rij van wel aardige vrij nieuwe arbeiderswoningen aanklopte deed zij open. Ze veegde haar handen af aan haar schort, zei „stil Jantje” tegen 't jochie dat tegen haar aankroop en keek zoo wat vragend. „Ik ben de maat van Jansen”, zei ik wat onhandig, „is ie thuis?”

„Jan!” riep ze „een mijnheer voor je” en ze liet me staan.

Daar kwam Jansen. „As je me nou”, zei die. Maar zijn heele prettige open gezicht lachte. „Baron! En U bent er ook uit? Even m'n jasje aanschieten. Maar komt U toch binnen.” „Jansen”, zei ik, „als *jij* me nou met flauwe kul begint? Niks geen jasje. Niks geen baron. 't Is warm en ik

doe m'n jasje ook uit. Kunnen we daar in je tuintje een half uurtje praten? En dan wil ik je vrouw en je jongentje ook leeren kennen” — en zoo gingen we praten. Ik had nog wat tabak, ook voor zijn pijp en zij maakte koffie van een best surrogaat en Jantje kwam over z'n schrik ook al heen en we vertelden.

Toch is het even moeilijk. Waarom staan zooveel schaduwen, zoo veel vooroordeelen, staat ook zoo veel on-begrip tusschen mannen van één volk? Ik wou dat alle baronnen en bankiers en wat zich verder 'heeren' acht met boomen-rooiers en bootwerkers en kleine boertjes een tijd in een cel konden zitten. Ja even was 't moeilijk. Maar we kwamen op gang. En na dat half uurtje werd het een uur en toen bleef ik eten in 't kleine keukentje waar 't lekker naar uien rook. En ze namen m'n bonnen — na wat gesputter. En Jantje juichte vanwege de vroegere 5-cents reep die ik als héél groote tractatie van m'n laatste gastvrouw had mee gekregen.

Ik vertelde hoe ik was uitgeknepen en hij vertelde hoe ze hem na drie maanden pesten zonder vonnis hadden losgelaten en vrouw Jansen — Marie — vertelde haar verhaal. Van die drie maanden en van nu. Een heel gewoon verhaal. Van dingen die — God vergeve het hun! — in duizend gezinnen gebeuren. Oh ja, maar een gewoon verhaal. Maar ik zal 't niet vergeten.

Jan kwam niet thuis. Zelfs om zeven uur was hij er niet. Toen werd ze ongerust en net wou ze bij Kees Toonder aangaan die met Jan 't rooien van een boschje achter de Raamlaan had aangenomen, toen die zelf aankwam. De groene politie had Jan meegenomen. Eerst ondervraagd. Kees had niks kunnen hooren. Toen moest Jan mee en liep Kees op een vrij grooten afstand ook mee om te zien waar hij heen ging. Heel naar 't politiebureau. Daar waren ze maar even binnen en toen brachten ze 'm verder in een auto. Meer wist hij niet. „Dank je wel Kees.” „'k Zal morgen vroeg eens in Utrecht gaan hooren.” „Alsteblijft.”

Zoo begint zoo'n getob. Dagen lang weet je niets. Dan verneem je dat je man — of je zoon, of je vader — ergens is opgesloten. Jan zat in de Gansstraat. Huis van Bewaring. Bezoek? „Nein.” Waschgoed? „Geh doch weg. Mensch.” Daar was ze een halven dag voor moegeloopen, Jantje bij de bureu. Want de fiets was kapot en de band was op. En nog drie tientjes in huis. Maar klagen dat helpt niet. Nog een dag of wat wachten. Wéér probeeren.

Toen waren er twee mannen gekomen. Een Duitscher die niets zei en een vriendelijke Hollander. Die zei dat Jan 't adres van z'n broer was vergeten. Wou zij 't maar even opgeven? Hij zou gauw terug zijn.

't Adres van z'n broer? Waar was dat goed voor? Ze wist wel niet veel, maar ze wist wat ie gedaan had en ze wist ook van kennissen dat je moet oppassen. „Waar was dat goed voor?” had ze herhaald. Toen had de vriendelijke mijnheer gezegd dat als ze het zei Jan morgen terug zou zijn. En toen begreep ze. Smeerlappen. Nou en toen gaf ze z'n oude adres, bij zijn moeder. Die twee gingen heel content weg. En den volgenden dag vond zij makkelijk een werkhuis en Jantje kon om den anderen dag bij Oma komen en de andere dagen bij de bureu als 't moest. Maar met overleg kon ze er met vier dagen uit werken goed komen. Dan kon ze overmorgen zelf naar de Gansstraat — en 's avonds wat werken op 't landje. En in huis moet de boel ook worden bijgehouden...

Op de Gansstraat hadden ze haar twee uur laten wachten. Staan. „Jawohl, Jansen ist hier.” Waschgoed? „Nein.” Misschien volgende week. Met honger liep ze naar huis. En Jantje was ziekjes. De bureu hadden hem maar in bed gestopt. Maar helpt klagen?

Toen, dienzelfden avond, kwam die vriendelijke Hollander. Hel en duivel! Ze had hem bedonderd. 't Oude adres. Zich van den domme gehouden. Wou ze 't niet dadelijk zeggen? Best. Jansen zou er van lusten! Z'n N. S. B.-speldje had hij nu op.

„k Weet van niks.” En hij weg. Ze kon wel huilen. Maar ze hilde niet...

Toen weer, drie dagen later, kwam die zwijgende Duitscher, met goede Nachrichten. Jan zou naar Duitschland gaan, vrij om te werken. Hij stuurde de groeten. 't Zou maar voor een maand of wat zijn. Maar 't eerste loon zou pas over drie weken of zoo komen. Kon hij misschien helpen? En meteen lei hij z'n arm om haar hals en wou haar kussen. „Ploert!” En *die* klets zal *die* mof wel onthouden. Ze smet de deur dicht — en toen hilde ze even, boven. Bij Jantje die ook hilde. Maar toen die sliep ging zij nog naar het landje. De aardappels uit doen. Maar ze was wel heel moe...

Ik heb wel een beetje begrepen, die keer en bij mijn tweede prettige bezoekje, wat Marie moet hebben doorgemaakt die drie maanden. Een beetje. Maar *zij* heeft het iederen dag moeten dragen. Honderd lange dagen lang. Zorg over Jan. Eénmaal per week naar de Gansstraat. Uren wachten, afgesnauwd worden, dan eindelijk 't pakje met waschgoed en wat extra's mogen afgeven. Terug loopen. En meteen thuis het eten kookken, Jantje halen, 't huisje aan kant doen, Jantje naar bed brengen, naar het landje, aardappels sjouwen of wat er is. Uit werken gaan en in rijen staan, uren. Geen brand meer hebben en Kees gaan vragen, die 't Goddank brengen

wil. De wasch doen en schrobben en weer uit werken. Krom staan van 't bukken, krom liggen van — nee spreek het niet uit. En jong zijn en je oud voelen worden en zóóveel van Jan houden, moe in je eenzame bed. En altijd door Jantje en de zorg dat ze Jan zullen slaan — want dat doen ze. Dat wist ze van dien boer achter de kerk en trouwens van Jan zelf, die van een neef had verteld... Maar toch maar niet klagen. Dat helpt niks.

En toen pas had ze zeker geweten dat ze wéér een kleintje verwachtte. Zou ze naar de kerk kunnen gaan bidden? Ze was er nog nooit geweest. Maar Jan moest het weten. En ze moest uit werken, na den bakker en in de rij voor de winkels waar je niets kreeg soms.

Toen was de bom gevallen. Op 't huis vlak naast moeder. Ze had niet geleden. Was meteen dood. En Jantje was er net weg geweest, maar dat wist ze pas later. Want ze was zoo duizelig geworden en de burens...

Maar den volgende morgen was ze toch naar de Gansstraat gegaan en ze hadden gezegd dat ze wel een briefje mocht afgeven. „Het gaat me best hoor Jan, maak je over Jantje en mij geen zorg. 't Landje is ook in orde en de menschen helpen me en 't eten gaat en geld heb ik nog wel voor een maand. Stuur je 't blauwe hemd terug? Ik zal het dan beter repreeren. Van je Marie.”

zijn leed weer vergeten. Zat daar niet Marie, zijn Marie, die *hun* aardappels schilde, die 't voor *hem* voor elkaar had gehouden, die trouw was gebleven, die Jantje zoo heel best verzorgde en nu zijn tweede kind onder haar hart droeg?

Stil zat ook Marie, nu haar handen gevouwen over haar zwaren schoot. Straks moest ze aan 't werk.

Ze wou dat 't leven zoo maar kon duren. En ze keek naar haar Jan.

EEN GROOTMOEDER

Lange lange jaren had het groote eenzame witte huis met zijn in zwart en witte zandloopers geverfde dichte luiken maar stil onder de oude boomen gelegen. Alleen rechts, op de boerderij die met de erover gelegen bruin geteerde en rietgedekte enorme schuur links van het huis een soort voorplein vormde, waren die kleine geluiden van een dokkerende boerenkar, geloei uit den stal, een deur die dichtslaat of een kind dat huilt, altijd gebleven.

Maar in den vorigen oorlog was de jonker die er geboren was en jaren de stad bewoonde, er weer teruggekeerd. Sinds was het oude huis, waarrond en waarachter zich ver tot bij de grens de donkere dennenbosschen, de vennen en hier en daar een ontgonnen plek met een paar keuter-boerderijtjes uitstrekten, bewoond gebleven. Een jonge vrouw was er gekomen, al spoedig bemind bij de kleine buurt om haar goedheid en eenvoud, toen kleine kinderen — en de jaren vergleden. De kinderen groeiden op, vlogen uit, kwamen weer thuis. Soms met een bruid of een jongen man van elders. Twee huwelijken had 't oude huis weer gezien, met eerepoorten en de harmonie van het dorp. Dan, weer later, waren de klein-

kinderen gekomen. En altijd, winter en zomer, was er de hartelijke ontvangst van den al lang grijzenden jonker — zooals ze hem bleven noemen — en van de ook al vergrijzende beminde vrouw. Juist voor den oorlog speelden de eerste kleinkinderen rond de grootmoeder die rouge en poeder en korte rokken wist te versmiden en daarmee een charme kreeg die mooiere oude dames misten.

De korte oorlogsdagen lieten, gelukkig, het oude huis onberoerd. Maar, al verder in de oorlogsjaren, kwamen stilaan meer zorgen en moeiten. En de bosschen! Veel kubieke meters hout moesten worden geleverd; met meer en meer moeite werden de bosschen weer en weerover gedund. Dan moest eindelijk vallen wat honderd jaar groeide, de prachtige dubbele beukenlaan, achter de stee bij den weg. Had de nu wel echt oude jonker ooit zóóveel verdriet gehad? Maar zij hielp hem dat leed over. Ook dáár zou 't weer groeien . .

Zwaardere leed trof het huis. Jonker Henri, de tweede, ongetrouwde, bleef soms dagen uit en zijn moeder had 't al begrepen. Er moesten er veel over de grens en niemand kende ook 's nachts de wegen en waar ze loerden als Henri. Toen haalden ze 'm weg. En na zes maanden Vught kwam er nooit meer bericht. Zij hielp weer haar man, ze hielp iedereen, want hadden de boeren niet óók elk hun verdriet?

Moeten we niet juist nu bewijzen dat we op God vertrouwen?

En weer werd hout gevorderd. Nu heele bosschen. De zorg en de vlijt en de liefde van jaren. Maar moest ook Kees Geurts niet z'n eenige koe missen? Ze ging en ze troostte en hielp en 't was overal iets lichter te dragen na haar bezoek. Al werd ze wel ouder . . .

Weer kwam er nieuw leed. Bij huiszoeking — waar ze niets vonden — werd toch 't groote portret van de Koningin weg gehaald en — gelukkig pas een dag later — kwam de getrouwde dochter, „ons freule Pauline, ach arm!“ met de drie kindertjes vluchten. Haar man was nog net weg gekomen. Maar als de vader stil z'n hoofd zat te schudden, z'n vuisten soms balde, gaf zij hem een kus op het grijzende voorhoofd: we hebben toch immers nog niemand verloren? We leven toch ook met hen die nog weg zijn? Bij Peters hebben ze er twee moeten afstaan. Moeten we niet nog héél dankbaar zijn? En ze keek naar de kleintjes die buiten speelden.

De nood steeg overal hooger, ook in het huis waar 't nooit rijk geweest was. Maar hadden ze niet hout genoeg en gaf niet de oude omgrachte moestuin veel vruchten, aardappels, groenten?

„Geven is zaliger dan ontvangen“, dat hadden ze op 't huis altijd geweten, en de grootmoeder gaf, gaf met de blijheid, die zóó hel

personeel, wist rond naar zoo veel anderen maar de rust en de stilte te bewaren waarin hij die vroeger met honden en geweer in zijn geliefde bosschen leefde nu, tenzij hij een half uurtje wandelen kon, maar zat te lezen, wat zat te cijferen aan weinig inkomsten en zorgelijke uitgaven, de langzame besprekingen hield met den baas en

Toen pas, toen onze geallieerden vlak bij onze grens vochten en de Duitschers met tanks en kanonnen en duizend soldaten langs den grooten weg denderden, toen wat eerst maar zwaar dreunen over weg was, al luider gehoord werd, toen vliegtuigen soms over de toppen van de boomen schenen te scheeren en waar stilte was alles zich vulde met gerucht, toen pas — maar hoe snel veranderde alles — begrepen ze allen in 't oude huis tuss hen de schaarscher geworden oude boomen met daarrond en daarachter veel kale terreinen waar de donkere dennen maar ruw geveld waren, dat 't gevecht ook bij hen wel

met haar drietal,
die alles kon en
ançoise met haar
eltjes al lang klaar
eren, lachten hun
en waar Rika nog
ouden Jonker z'n
oo vaak, maar stil
zat. Zij, de groot-
hun' boeren. Op
en toen op de
de oude Mieke.
o eigen steen, bij
te bijna een leven
st geeft en je wilt

op het huis komen, of de kinders brengen of 't vee nog bij ons zetten dan doede-ge maar. Plaats is er zat, ook in de kelders en eten is er ook genogt. De Jonker zendt z'n groeten en zoo ge niet komt: God zij met oe." Van huisje tot huisje.

Zoo kwamen er vier en zoo kwamen er twaalf en zoo kwamen er twintig, meest kleinen. Nauwelijks eenkennig; was niet altijd het oude huis heel niet deftig, ja heel eigen geweest? Was 't voor die peuters niet juist heel veilig met 'ons freule' en de jonge Mevrouw en de kinders van 't huis — en toch ons moeder vlak bij?

't Gedruisch nam toe, 't gerommel werd donder. Toen kwamen ze ook van de stee vóór het huis. Met bundels en kinders en veel gesnik. Want vlogen niet vuil-groene soldaten door de sloot, raasden niet plotseling motoren met blaffende machinegeweren over 't verlaten erf? Scheen de hel niet los? Vrouw Roevers lag te jammeren. God oh God oh God...

Maar toen kwam zij, de Grootmoeder, de breede trap af. In haar japon van den Zondag. En daar kwam ook de Jonker, en freule Jeanne. En de dubbele deur van de groote salon ging wijd open. „Kom jullie allemaal hier? Ik heb een verrassing." Ze kwamen, verwezen, betraand, maar ze kwamen. De meisjes, de kleinkinderen,

de boeren, de vrouwen en de peuters. „Straks is er limonade, maar nu gaan we zingen. Maar hard!" En terwijl de hel van den oorlog rond en achter 't oude huis raasde stond daar, heel recht, de Grootmoeder; zat daar wit maar beheerscht freule Jeannetje aan de oude piano en klonk, ja tóch hoorbaar in 't helsche geraas, ons oude heilige Wilhelmus. „Mijn schild ende betrouwen. . ."

Als een bliksemvlam sloeg het in. 't Rieten dak van de oude schuur stond in brand. Maar steeds rechtop, al de kleintjes nu rond zich, stond daar de Grootmoeder. Ze *zou* niet huilen. Niet nu. „Zingen!" En ze zongen.

„Ik hoor trompetten klinken,
De vijand is nabij. . ."

Zingen!

„Daar is geen hulp voorhanden,
voorhanden dan van God. . ."

Werd het *iets* stiller buiten?

GEZANG 305

Ik hoor trompetten klinken,
de vijand is nabij!
Ik zie harnassen blinken,
en niemand is met mij!
Het hart klopt door 't benauwen,
dies laat ik diep beschroomd
't gezicht 't gebergt' aanschouwen,
of daar geen hulp van kooft.

Daar is geen hulp voorhanden,
voorhanden dan van God:
van God, die 's werelds landen
heeft onder zijn gebod;
van God, die 's werelds lichten
heeft onder zijn gebied,
en die 't weleer al stichtte,
wat 's menschen ooge ziet.

